

SKĄD BIERZE SIĘ PRZEMOC W RODZINIE?

Uwarunkowania przemocy w rodzinie

Społeczno - kulturowe uwarunkowania przemocy - skoncentrowane są przede wszystkim wokół problemu dominacji jednej płci. Najprostszym, a zarazem najpewniejszym źródłem dominacji jest przewaga fizyczna mężczyzny. Nasza kultura pomimo zaawansowanego procesu emancypacji tworzy wiele uzależnień kobiety od mężczyzny. W nowoczesnych społeczeństwach w dalszym ciągu istnieje pewien rodzaj dyskryminacji zawodowej kobiet. Dostatecznie istotną przyczyną konfliktów w rodzinie uwarunkowaną kulturowo jest rozbieżność pomiędzy ukształtowaną normą pełnienia roli a rzeczywistą jej realizacją. Do ciekawych wniosków na ten temat doszedł J. E. Kowal, wykazując, że najczęściej stosują przemoc wobec żony mężowie zajmujący niską pozycję w rodzinie, zdominowani przez żonę. Przemoc jest tutaj prawdopodobnie próbą przywrócenia siłą należnego mężowi (zgodnie z normami obyczajowymi) autorytetu.

Istnieją trzy sfery życia rodzinnego, wokół których ogniskują się stresy sytuacyjne: małżeństwo, rodzicielstwo i problemy ekonomiczne.

Stresy związane z małżeństwem dotyczą takich kwestii jak: percepcja współmałżonka jako partnera życiowego, obszar własnej prywatności, zadowolenie seksualne w małżeństwie, zasady prowadzenia gospodarstwa domowego, utrzymywanie i rodzaje kontaktów towarzyskich, dobór przyjaciół. Podstawową przyczyną konfliktów na tym tle jest zderzenie się dwóch odmiennych modeli funkcjonowania rodziny, wyniesionych przez małżonków z własnych domów rodzinnych. Jedną z przyczyn konfliktów jest również poczucie izolacji społecznej, charakterystyczne dla rodzin alkoholików, rodzin o statusie społecznym innym niż pozostałe w otoczeniu, młodych małżeństw zmieniających miejsce zamieszkania, wchodzących w nieznane środowisko.

Obszar stresów związanych z rodzicielstwem obejmuje zagadnienia od dojrzałości do rodzicielstwa, przez planowanie potomstwa, związane z tym problemy dzieci niechcianych, nadmiaru dzieci, problemy wychowawcze, umiejętności wychowawcze, po wygaśnięciu większości obowiązków rodzicielskich. Im bardziej niepewnie czują się rodzice w swoich rolach rodzicielskich, tym większa skłonność do rozwiązywania powstających trudności z użyciem przemocy.

Częstym źródłem stresów sytuacyjnych są problemy ekonomiczne, z jakimi boryka się rodzina. Nie da się ukryć - stresy ekonomiczne: zbyt niskie dochody, złe warunki mieszkaniowe, konieczność podejmowania dodatkowych zarobków, co się wiąże z kolei z przeciążeniem jednostki, niosą ze sobą ogromny ładunek konfliktogenny.

Oczywiście w życiu codziennym rzadko wymienione czynniki występują w tak czystej postaci, osobno. Częściej tworzą one złożoną sieć połączeń, współwarunkując się wzajemnie.

Uwarunkowania przemocy wobec dziecka

Można wyodrębnić cztery zasadnicze nurty teoretyczne koncentrujące się głównie na przyczynach przemocy wobec dziecka.

1. Koncepcja psychiatryczna - cechą charakterystyczną tego nurtu jest skoncentrowanie całego ładunku odpowiedzialności za przemoc w patologicznej osobowości rodzica lub opiekuna. Kierunek ten zakłada, że znęcanie się nad dziećmi wynika z zaburzeń psychicznych rodziców. Wielu rodziców sprawia wrażenie normalnych, którzy specjalnie nie wyróżniają w otoczeniu. Najczęściej są to jednostki niekarane. Tymczasem mają one poważne problemy psychologiczne.
2. Koncepcja socjologiczna - o sposobie traktowania dziecka decydują tu przede wszystkim kulturowo określone wzory postaw wobec przemocy, struktura społeczna, system norm funkcjonujących w otoczeniu rodziny, charakter instytucji oraz pewne ogólne zasady relacji interpersonalnych tkwiące w środowisku, innym ważnym elementem obserwowanym w środowiskach o wysokim wskaźniku przemocy jest kumulacja stresów sytuacyjnych związanych z takimi problemami jak: przeludnienie, złe warunki życiowe, niska kultura medyczna, bezrobocie, ubóstwo. Z wychowawczego punktu widzenia charakterystyczną cechą tych środowisk jest stosowanie przemocy wobec dzieci jako podstawowej metody dyscyplinowania. Surowe karanie fizyczne dzieci nie jest problemem pojedynczej rodziny, jest normą obyczajową, często prawnie usankcjonowaną. Występuje w instytucjach wychowujących oraz wszędzie tam, gdzie potrzeby dziecka są ignorowane, gdzie jest ono zaniedbywane. We wspomnianych środowiskach dziecko nie jest wartością nagradzającą, jest ciężarem, nieszczęściem, zapowiedzią większą nędzy. Traktuje się je jako wyłączną własność rodziców. Istnieje wiele badań prezentujących większe natężenie przemocy przede wszystkim w rodzinach ubogich, bezrobotnych, w rodzinach z marginesu społecznego. Jednak nowsze badania nie ujawniają istotnych statystycznie różnic pomiędzy surowością karania dzieci przez opiekunów należących do różnych warstw społecznych. Środowiska ubogie cechuje istotnie wysoki wskaźnik zachowań agresywnych

wobec dzieci, ale wiele przypadków krzywdzenia dziecka w rodzinie o wysokim statusie socjoekonomicznym po prostu nie zostaje ujawnionych. Są to środowiska po prostu zamknięte. Natomiast stopień ingerencji społecznej w środowiska ubogie jest nieporównywalnie większy.

3. Koncepcja społeczno - sytuacyjna zawiera elementy takich teorii, jak: teoria uczenia społecznego, postaw, frustracji, agresji, atrybucji oraz teoria wymiany. Największą rolę odgrywają tu teorie relacji interpersonalnych. Przemoc wobec dziecka to przede wszystkim wynik zaburzenia wzajemnych interakcji pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Panuje tu zasada obopólnego negatywizmu we wzajemnych kontaktach nie tylko z dzieckiem, ale i w relacjach wewnątrzmażeńskich. Chodzi o to, że zbyt surowe karanie dziecka wywołuje w nim cały szereg niekorzystnych zmian: poczucie odrzucenia, lęk, nadpobudliwość ruchową, potrzebę samoobrony, które stają się kolejną przyczyną niezadowolenia rodzica, prowadząc znów do karania.
4. Koncepcja integracyjna – określana jest jako wielowymiarowa lub społeczno- psychologiczna. Wyróżniono sześć podstawowych czynników, które przenikając się wzajemnie, stwarzają duże prawdopodobieństwo pojawienia się zachowań krzywdzących. Pierwszy czynnik odnosi się do doświadczeń socjalizacyjnych rodziców - wzrastania w atmosferze przemocy, agresji, wymagań całkowitego podporządkowania, braku szacunku dla drugiej osoby oraz niekonsekwentnych oddziaływań wychowawczych. Owe doświadczenia rzutują w sposób istotny na kształtowanie osobowości jednostki sprzyjając rozwojowi osobowości psychopatycznej. Osobowość rodziców jest drugim ważnym elementem prezentowanego modelu. Wzrastanie w niekorzystnym środowisku sprzyja rozwojowi raczej osobowości autorytarnej z cechami antisocjalnymi, tzn. skłonnością do gniewu, słabą kontrolą emocji. Trzecim z kolei czynnikiem mającym istotny wpływ na sposób postępowania z dzieckiem jest społeczna pozycja rodziców. Kolejnym czynnikiem są stresy sytuacyjne doświadczane przez rodzinę: problemy ekonomiczne, mażeńskie i strukturalne, to znaczy nadmiar dzieci, walka o autorytet rodzicielski i poczucie izolacji społecznej. Awantury mażeńskie, niemożność porozumienia, oziębłość we wzajemnych stosunkach, poczucie pokrzywdzenia, niezrozumienia wciągają stopniowo członków rodziny, prowadząc do wzajemnej niechęci i niejednokrotnie do nienawiści. W takich przypadkach u jednostek o słabej kontroli emocji wcześniej czy później dochodzi do niekontrolowanych form zachowania, najczęściej agresji. Normy i wartości obowiązujące w danym otoczeniu stanowią kolejny czynnik wysokiego ryzyka złego traktowania dziecka. Środowiska odznaczające się wysokim wskaźnikiem przemocy, traktujące przemoc jako pewną wartość pozytywną - to subkultura przemocy. Ostatni wreszcie element to wszelkie czynniki bezpośrednio uruchamiające agresję rodziców przeciwko dzieciom. Do tych czynników należy zaliczyć złe zachowanie dziecka, równie dobrze mogą to być sytuacje szokujące, uruchamiające silne emocje negatywne.

Przedstawione powyżej modele uwarunkowań przemocy wobec dziecka ukazują stopniowo coraz większą złożoność, współzależność czynników tworząc sieć wzajemnych powiązań, decydujących o sposobie traktowania dziecka.

Bezpośrednie następstwa przemocy stosowanej wobec dziecka

Przemoc jak każde znaczące doświadczenie, odciska swój ślad w psychospołecznym funkcjonowaniu dziecka, wpływając niekorzystnie na proces jego rozwoju. Badania empiryczne wykazują, że dzieci doznające przemocy, czyli bite, nie odczuwają skruchy, czyli świadomego żalu za swój czyn i chęci poprawy, natomiast przeżywają bardzo silne uczucia negatywne: złości albo upokorzenia i bezsilności. I jedno, i drugie nie sprzyja rozwojowi i dobremu postępowaniu. W dziecku, które często doświadcza lęku i bezradności, rodzi się przeświadczenie, że nie jest kochane i nic nie warte. Taki negatywny obraz samego siebie powoduje, że uczy się coraz gorzej i coraz gorzej się zachowuje, a nieraz nie czując bliskości w domu, wiąże się z innymi dziećmi w podobnej sytuacji, z którymi wagaruje, a nawet wchodzi na drogę przestępstwa. Tak więc skutek bicia jest całkiem odmienny od zamierzonego.

Drugim uczuciem, często przeżywanym przez dzieci bite, jest złość i agresja. Złości tej dziecko nie śmie wyładować na rodzicach (żeby nie być ukaranym jeszcze surowiej), ale przenosi na innych, na przykład na młodsze rodzeństwo, kolegów, zwierzęta, a nawet przedmioty martwe, które niszczy. Jeżeli więc nawet bicie odniesie pozornie pożądaný skutek - dziecko robi się grzeczne -jego następstwa na dalszą metę są niekorzystne.

Dorośli często mówią „Mnie ojciec też bił, a wyrosłem na porządnego człowieka”. Nie jest to jednak argument zbyt przekonujący, gdy patrzy się na społeczeństwo ludzi dorosłych i „porządných”, wśród których jest tyle agresji, zawiści, nieuprzejmości. Doznawanie przemocy powoduje, że człowiek sam staje się do niej bardziej skłonny.

Rodzice bijący dzieci najczęściej sami byli bici w dzieciństwie. Można więc powiedzieć, że bicie dzieci jest społecznie dziedziczone. Sposobem na przerwanie tego złego dziedziczenia jest uświadomienie sobie błędności tego postępowania i starania o przyzwyczajenie do innych form reagowania.

Krzywdzenie dziecka szczególnie negatywnie odbija się na jego rozwoju emocjonalnym. Bezpośrednią reakcją na zachowania krzywdzące są: wzrost agresywności, niska samoocena, emocjonalna labilność, nieumiejętność wchodzenia w relacje interpersonalne, wrogość do otoczenia przy jednoczesnym silnym przywiązaniu do opiekunów. Dzieci krzywdzone najczęściej opisywane są jako krnąbrne, bez poczucia humoru,

przyjmujące postawę zimnego oczekiwania lub wzmożonej czujności. Naturalnym odruchem człowieka w sytuacji zagrożenia jest strach. U dzieci maltretowanych osiąga on siłę najwyższą, a że ucieczka od strachu nie zawsze jest możliwa, po pewnym czasie pojawia się zubożenie na karę. Dziecko w wyniku agresji rodziców staje się może bardziej posłuszne, ale jednocześnie zyskuje klarowną wiedzę o tym, jak wymuszać owo posłuszeństwo.

Złe traktowanie dziecka wywiera istotny wpływ na jego funkcjonowanie społeczno – emocjonalne. Znęcanie się nad dzieckiem do trzeciego roku życia powoduje zaburzenia rozwoju mowy, motoryki, procesów poznawczych, zaburzenia zdolności uczenia się, depresję, kompleks niższości, nadpobudliwość, tiki i fobie.

Nadmierne poczucie odpowiedzialności w dzieciństwie może utrwalić się w sposób sztywny, dając w wieku dojrzałym podobne oczekiwanie w stosunku do własnych dzieci, co oczywiście świadczy o nieumiejętności podjęcia roli rodzicielskiej. Inną cechą jest nieumiejętność dokonywania wyboru podejmowania decyzji. Wynika to z niekonsekwentnej edukacji społecznej, na przykład dzieci zaniedbanych, bądź też z surowego treningu posłuszeństwa, wykonywania poleceń na komendę, ograniczania do minimum inicjatywny jednostki, a w efekcie niedawania jej większych szans dokonywania wyboru.

Możliwości zapobiegania i przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Bardzo trudno jest skutecznie przeciwdziałać stosowaniu przemocy w rodzinie i pomagać tym, którzy stają się ofiarami, zwłaszcza wtedy, gdy sprawcami dziecięcej udręki są rodzice. Intensywnie rozwijają się nurty i stowarzyszenia społeczne, które starają się uświadomić fakty i skalę zagrożeń dzieci i młodzieży we współczesnym świecie, kształtować prawidłowy stosunek do dzieci źle traktowanych, inicjować i organizować rozmaite formy pomocy. Działania takie podejmuje w Polsce powstały w 1981 roku Komitet Ochrony Praw Dziecka, a zwłaszcza jego wyspecjalizowane w udzielaniu pomocy dzieciom źle traktowanym - Biuro Interwencji. Niemal analogiczne zadania stawiają sobie powstałe fundacje, np. Dzieci Niczyje, Towarzystwo Ochrony Dzieci przed Okrucieństwem. Sprawą tą coraz szerzej zajmują się również rozmaite poradnie oraz środki masowego przekazu.

Najłatwiej dostępną formą pierwszej pomocy są telefony zaufania. Ta forma ze względu na niskie koszty jest dosyć dobrze rozpowszechniona w Polsce. W instytucjach telefonu zaufania czynnych całą dobę, przez siedem dni w tygodniu zatrudnieni są wykwalifikowani pracownicy socjalni, psychologowie, a także w wyznaczonych porach prawnicy, lekarze, pedagodzy, kuratorzy, doradcy rodzinni. Dużym powodzeniem cieszą się także schroniska dla kobiet, dzieci i innych ofiar przemocy, zapewniające im dach nad głową na jedną lub kilka nocy. Pierwszej pomocy udzielają również pogotowia rodzinne, centra kryzysowe oraz agencje pomocy rodzinie. Interwencje podejmują także organizacje działające na rzecz dzieci, istnieją domy dla samotnych matek, a także noclegownie dla ofiar przemocy. Funkcję swoistego pogotowia ratunkowego w sytuacji przemocy spełnia niejednokrotnie policja.

Informacje o ośrodkach pomocy podawane są w podręcznikach szkolnych, poradnikach, kalendarzach. Podstawowe dane na ten temat umieszcza się we wszystkich instytucjach użyteczności publicznej, nawet w sklepach.

Nikt w rodzinie nie zasługuje na przemoc. Jest nieprawdą, że bite dziecko staje się bardziej posłuszne, maltretowana żona nie zdradza, a poniewierany mąż bardziej dba o rodzinę. Przemoc upokarza, powoduje cierpienie, rodzi nienawiść i pragnienie odwetu, tworzy błędne koło w stosunkach międzyludzkich i wcześniej czy później odbija się negatywnie. Nie ma w przemocy niczego, co w cywilizowanym świecie przemawiałoby za jej stosowaniem, co byłoby warte polecenia.

Bibliografia:

1. Braun-Gałkowska M.: Trudne pytania. Wrocław 1992.
2. Piekarska A.: Przemoc w rodzinie. Psychospołeczne uwarunkowania przemocy wobec dziecka. Warszawa 1991.
3. Olesiak Z.: Dzieci uczą się tego, czym żyją. Warsztaty Polonistyczne nr 4 (2001).
4. Rymarz T.: Psychospołeczne aspekty funkcjonowania rodzin z problemem bezrobocia. Psychologia Wychowawcza nr 1 (1999).
5. Sikorski W.: Etymologia przemocy w świetle wybranej literatury. Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze nr 2 (2001).

Autor: Dorota Dzierżek